

TÁRSADALOMFÖLDRAJZI FOLYAMATOK
KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN: PROBLÉMÁK,
TENDENCIÁK, IRÁNYZATOK

Nemzetközi földrajzi konferencia
Beregszász, 2020. március 26–27.

Tanulmánykötet

1. kötet

СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ
В СХІДНО-ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ: ПРОБЛЕМИ,
ТЕНДЕНЦІЇ, НАПРЯМИ

Міжнародна наукова географічна конференція
Берегове, 26–27 березня 2020 року

Збірник наукових робіт

Том 1

HUMAN GEOGRAPHICAL PROCESSES
IN EAST CENTRAL EUROPE: PROBLEMS,
TENDENCIES AND TRENDS

International Geographical Conference
Berehove, March 26–27, 2020

Selected papers

Volume 1

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA

**TÁRSADALOMFÖLDRAJZI FOLYAMATOK
KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN: PROBLÉMÁK,
TENDENCIÁK, IRÁNYZATOK**

Nemzetközi földrajzi konferencia
Beregszász, 2020. március 26–27.

Tanulmánykötet

1. kötet

„RIK-U” Kft.

Ungvár

2020

УДК (ЕТО): 911.3(4-11)(4-191.2)
T– 32

A kétkötetes kiadvány a Beregszászban, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán 2020. március 26–27-re tervezett, de a koronavírus-járvány miatt bevezetett karantén következtében elhalasztott *Társadalomföldrajzi folyamatok Kelet-Közép-Európában: problémák, tendenciák, irányzatok* című nemzetközi földrajzi konferenciára beküldött előadások anyagát tartalmazza.

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Kiadói Részlege és Földtudományi és Turizmus Tanszéke közreműködésével.

Szerkesztőbizottság: *Berghauer Sándor, Dávid Lóránt Dénes, Dnyisztrjanszkij Miroszlav, Fodor Gyula, Gergely Livia, Gönczy Sándor, Izsák Tibor, Mocá Andrij, Molnár D. István, Molnár József, Nagy Tibor, Oláh Natália, Papp Géza, Sass Enikő, Sesuka Halina, Tóth Attila, Vince Tímea, Virván Olga*

Műszaki szerkesztés: *Dobos Sándor*

Tördelés: *Dobos Sándor, Orbán Melinda, Tótin Viktória*

Korrektúra: *Kordonec Oleksandr, Pusztai-Tárczy Beatrix, Sin Edina, Vrabely Tamás*

Borítóterv: *Molnár D. István*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felelnek: *Orosz Ildikó, Dobos Sándor*

A kötetben található tanulmányokat
a nemzetközi földrajzi konferencia Tudományos Tanácsa lektorálta.

A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

A kiadvány tartalmát az „Unicheck”
online plágium-ellenőrző program segítségével ellenőriztük.

**A konferenciát és a kiadvány megjelenését
Magyarország kormánya, továbbá a Nemzetstratégiai Kutatóintézet támogatta:**

Kiadó és nyomdai munkák: „RIK-U” Kft.
88 000 Ungvár, Gagarin u. 36. E-mail: print@rik.com.ua
Felelős vezető: Sztanyisevszkij Jevgen

ISBN 978-617-7868-12-4
ISBN 978-617-7868-13-1 (T. 1)

© A szerzők, 2020
© A szerkesztőbizottság, 2020
© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2020

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ

**СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ
В СХІДНО-ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ: ПРОБЛЕМИ,
ТЕНДЕНЦІЇ, НАПРЯМИ**

Міжнародна наукова географічна конференція
Берегове, 26–27 березня 2020 року

Збірник наукових робіт

Том 1

ТОВ «РІК-У»

Ужгород

2020

УДК: 911.3(4-11)(4-191.2)
Т– 32

Двотомний збірник містить матеріали доповідей міжнародної наукової географічної конференції *Соціально-географічні процеси в Східно-Центральній Європі: проблеми, тенденції, напрями*, яка мала відбутися 26–27 березня 2020 року в Закарпатському угорському інституті ім. Ф. Ракоці ІІ (м. Берегове), однак через епідемію коронавірусу та запровадження карантину була відкладена.

Підготовлено Видавничим відділом спільно з кафедрою географії та туризму Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

Редакційна колегія: *Олександр Бергхауер, Лорант-Дейнеш Давід, Мирослав Дністрянський, Дюло Фодор, Лівія Гергей, Шандор Генці, Тібор Іжак, Андрій Моца, Стефан Молнар Д., Йосип Молнар, Тібор Нодь, Наталія Олаг, Гейзо Папп, Еники Шаш, Галина Щука, Атілла Товт, Тімео Вінце, Ольга Вірван*

Технічне редагування: *Олександр Добош*

Верстка: *Вікторія Товтін, Мелінда Орбан, Олександр Добош*

Коректура: *Беатрікс Пустой-Гарці, Едіна Шін, Олександр Кордонець, Томаш Врбель*

Обкладинка: *Стефан Молнар Д.*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр “Опацої Черє Янош” при ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ*

Відповідальні за випуск: *Ільдико Орос, Олександр Добош*

Матеріали видання рецензовані Науковою радою міжнародної наукової географічної конференції.

За зміст опублікованих статей відповідальність несуть автори.

Матеріали збірника були перевірені на наявність збігів і запозичень сервісом «Unicheck».

Проведення конференції та друк видання здійснено за підтримки уряду Угорщини й Інституту національних стратегічних досліджень:

Видавництво та поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»
вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua
Генеральний директор: Євген Станішевський

ISBN 978-617-7868-12-4

ISBN 978-617-7868-13-1 (Т. 1)

© Автори, 2020

© Редакційна колегія, 2020

© Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, 2020

FERENC RÁKÓCZI II TRANSCARPATHIAN HUNGARIAN
COLLEGE OF HIGHER EDUCATION

**HUMAN GEOGRAPHICAL PROCESSES
IN EAST CENTRAL EUROPE: PROBLEMS,
TENDENCIES AND TRENDS**

International Geographical Conference
Berehove, March 26–27, 2020

Selected papers

Volume 1

“RIK-U” LLC
Uzhhorod
2020

УДК (UDC): 911.3(4-11)(4-191.2)
T- 32

The two-volume publication contains the speeches submitted for the international geographical conference under the title *Human geographical processes in East Central Europe: problems, tendencies and trends* that was to be held in Berehove, at Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education on 26–27 March 2020, but was postponed due to the quarantine preventive measures introduced as a result of coronavirus epidemic.

Prepared at the Publishing Department of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education in cooperation with the Department of Geography and Tourism

Editorial Board: *Sándor Berghauer, Lóránt Dénes Dávid, Myroslav Dnistrians'kiy, Gyula Fodor, Livia Gergely, Sándor Gönczy, Tibor Izsák, Andriy Motsa, István Molnár D., József Molnár, Tibor Nagy, Natália Oláh, Géza Papp, Enikő Sass, Halyna Shchuka, Attila Tóth, Tímea Vince, Olga Virván*

Technical editing: *Sándor Dobos*

Page proof: *Melinda Orbán, Sándor Dobos, Viktória Tótin*

Proof-reading: *Beatrix Pustai-Tárczy, Edina Sin, Oleksandr Kordonec, Tamás Vrabely*

Cover design: *István Molnár D.*

Universal Decimal Classification (UDC): *Apáczai Csere János Library of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education*

Responsible for publishing: *Ildikó Orosz, Sándor Dobos*

The research papers of the volume were proofread by the Scientific Council of the international geographical conference.

Authors are responsible for the content of the research papers.

The content of the research papers was checked by Unicheck Plagiarism Checker Service and Plugin.

**The conference and the publication of the research papers
sponsored by the government of Hungary and the Research Institute for National Strategy:**

Publishing and printing: "RIK-U" LLC
Gagarin Street 36, 88 000 Uzhhorod, Ukraine. E-mail: print@rik.com.ua
Responsible manager: Jevgen Stanyisevskiy

ISBN 978-617-7868-12-4

ISBN 978-617-7868-13-1 (T. 1)

© Authors, 2020

© Editorial Board, 2020

© Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, 2020

A KONFERENCIA TUDOMÁNYOS TANÁCSA

Benedek József, PhD, egyetemi tanár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Földrajz Kar, az Egyetemi Szenátus alelnöke; Kolozsvár, Románia

Dávid Lóránt Dénes, PhD, egyetemi tanár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi és Turizmus Tanszék; Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet, Turizmus-vendéglátás Tanszék; Gödöllő, Magyarország

Dnyisztrjanszkij Miroszlav, DSc, professzor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi és Turizmus Tanszék; Lvivi Ivan Franko Nemzeti Egyetem, Ukrajna Földrajza Tanszék; Lviv, Ukrajna

Fodor Gyula, PhD, rektorhelyettes, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi és Turizmus Tanszék; Beregszász, Ukrajna

Gyuricza László, CSc, habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Turizmus Tanszék; Pécs, Magyarország

Kocsis Károly, DSc, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézetének és a Miskolci Egyetem Földrajz-Geoinformatikai Intézetének igazgatója, az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság elnöke; Budapest–Miskolc, Magyarország

Liszovszkij Szerhij, DSc, tudományos főmunkatárs, az UNTA Földrajztudományi Intézete Természethasználat és Fenntartható Fejlődés Részlegének vezetője; Kijev, Ukrajna

Marunyak Jevhenyija, DSc, tudományos főmunkatárs, az UNTA Földrajztudományi Intézetének igazgatója; Kijev, Ukrajna

Masika Hanna, DSc, docens, az Ukrán Nemzeti Felsőoktatási Tudományos Akadémia akadémikusa, tanszékvezető; Munkácsi Állami Egyetem, Turizmus és Földrajz Tanszék; Munkács, Ukrajna

Mezencev Kosztyantin, DSc, professzor, tanszékvezető, Kijevi Tarasz Sevcsenko Nemzeti Egyetem, Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék; Kijev, Ukrajna

- Miklós László**, DSc, professzor, a Szlovák Tudományos Akadémia Tájökológiai Intézetének tudományos főmunkatársa; Pozsony, Szlovákia
- Nemes Nagy József**, DSc, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Regionális Tudományi Tanszék; Budapest, Magyarország
- Pénzes János**, PhD, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Földtudományi Intézet, Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék; Debrecen, Magyarország
- Péti Márton**, PhD, igazgatóhelyettes, Nemzetstratégiai Kutatóintézet; Budapest, Magyarország
- Pidhrusnij Hrihorij**, DSc, professzor, az UNTA Földrajztudományi Intézete Társadalom Területi Szerveződése Részlegének vezetője; Kijev, Ukrajna
- Rudenko Leonyid**, DSc, professzor, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia rendes tagja, az UNTA Földrajztudományi Intézetének főtanácsadója, tiszteletbeli igazgatója; Kijev, Ukrajna
- Scsuka Halina**, DSc, professzor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi és Turizmus Tanszék; Beregszász, Ukrajna
- Szabó Pál Péter**, PhD, habilitált docens, tanszékvezető, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Regionális Tudományi Tanszék; Budapest, Magyarország

НАУКОВА РАДА КОНФЕРЕНЦІЇ

Йожеф Бенедек, PhD, професор, географічний факультет Університету ім. Бабеша–Бойаї, віце-президент Сенату університету; м. Клуж-Напока, Румунія

Лорант-Дейнеш Давід, PhD, професор кафедри географії та туризму Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II; професор кафедри туризму і готельно-ресторанної справи Університету ім. Святого Іштвана; м. Геделлев, Угорщина

Мирослав Степанович Дністрянський, доктор географічних наук, професор кафедри географії та туризму Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II, професор кафедри географії України Львівського національного університету ім. Івана Франка; м. Львів, Україна

Дюло Дюлович Фодор, PhD, проректор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II; м. Берегове, Україна

Ласло Дюріца, CSc, габілітований доцент кафедри туризму Пейчського університету; м. Пейч, Угорщина

Карой Кочіш, DSc, професор, академік АН Угорщини, директор Інституту географії Дослідного центру астрономії та наук про Землю, голова Президентської комісії АН Угорщини Угорська наука за кордоном, директор Інституту географії-геоінформатики Мішкольцьського університету; м. Будапешт–Мішкольц, Угорщина

Сергій Антонович Лісовський, доктор географічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу природокористування та збалансованого розвитку Інституту географії НАН України; м. Київ, Україна

Євгенія Олександрівна Маруняк, доктор географічних наук, старший науковий співробітник, директор Інституту географії НАН України; м. Київ, Україна

Ганна Василівна Машіка, доктор географічних наук, доцент, академік НАН Вищої освіти України, завідувач кафедри туризму і географії Мукачівського державного університету; м. Мукачево, Україна

Костянтин Володимирович Мезенцев, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри економічної та соціальної географії Київського національного університету ім. Тараса Шевченка; м. Київ, Україна

Ласло Міклош, DSc, професор, старший науковий співробітник Інституту ландшафтної екології АН Словаччини; м. Братислава, Словаччина

Йожеф Немеш-Надь, DSc, професор кафедри регіональних наук Університету ім. Лоранда Етвеша; м. Будапешт, Угорщина

Янош Пензеш, PhD, доцент кафедри економічної географії та територіального розвитку Дебреценського університету; м. Дебрецен, Угорщина

Мартон Петі, PhD, заступник директора Інституту національних стратегічних досліджень; м. Будапешт, Угорщина

Григорій Петрович Підгрушний, доктор географічних наук, професор, завідувач сектору територіальної організації суспільства Інституту географії НАН України; м. Київ, Україна

Леонід Григорович Руденко, доктор географічних наук, професор, академік НАН України, радник при дирекції, почесний директор Інституту географії НАН України; м. Київ, Україна

Галина Петрівна Щука, доктор педагогічних наук, професор кафедри географії та туризму Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II; м. Берегове, Україна

Пал-Петер Сабо, PhD, габілітований доцент, завідувач кафедри регіональних наук Університету ім. Лоранда Етвеша; м. Будапешт, Угорщина

SCIENTIFIC COUNCIL OF THE CONFERENCE

József Benedek, PhD, professor, Babeş-Bolyai University, Faculty of Geography, vice-president of the University Senate; Cluj-Napoca, Romania

Lóránt Dénes Dávid, PhD, professor, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Geography and Tourism; Szent István University, Faculty of Economics and Social Sciences, Institute of Regional Economy and Rural Development, Department of Tourism and Hospitality; Gödöllő, Hungary

Myroslav Dnistrians'kiy, DSc, professor, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Geography and Tourism; Lviv Ivan Franko National University, Department of Geography of Ukraine; Lviv, Ukraine

Gyula Fodor, PhD, vice-rector, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Department of Geography and Tourism; Berehove, Ukraine

László Gyuricza, CSc, habilitated associate professor, University of Pécs, Department of Tourism; Pécs, Hungary

Károly Kocsis, DSc, professor, full member of the Hungarian Academy of Sciences, director of the Geographical Institute of the Research Centre for Astronomy and Earth Sciences and the Institute of Geography-Geoinformatics of the University of Miskolc; president of the Hungarian Science Abroad Presidential Committee of the Hungarian Academy of Sciences; Budapest–Miskolc, Hungary

Serhiy Lisovs'kiy, DSc, chief research fellow, director of the Division of Nature Use and Sustainable Development of the Geographical Institute of the Ukrainian National Academy of Sciences; Kyiv, Ukraine

Eugeniya Maruniak, DSc, chief research fellow, director of the Geographical Institute of the Ukrainian National Academy of Sciences; Kyiv, Ukraine

Hanna Mashika, DSc, associate professor, academician of the Ukrainian National Higher Educational Scientific Academy; head of department, Mukachevo State University, Department of Tourism and Geography; Mukachevo, Ukraine

Kostyantyn Mezentsev, DSc, professor, head of department, Kyiv Taras Shevchenko National University, Department of Economic and Social Geography; Kyiv, Ukraine

László Miklós, DSc, professor, chief research fellow of the Institute of Landscape Ecology of the Slovak Academy of Sciences; Bratislava, Slovakia

József Nemes Nagy, DSc, professor, Eötvös Loránd University, Department of Regional Sciences; Budapest, Hungary

János Péntes, PhD, associate professor, University of Debrecen, Institute of Earth Sciences, Department of Social Geography and Regional Development; Debrecen, Hungary

Márton Péti, PhD, vice-director, Research Institute for National Strategy; Budapest, Hungary

Hryhoriy Pidhrushniy, DSc, professor, director of the Division of Territorial Organization of Society, Geographical Institute of the Ukrainian National Academy of Sciences; Kyiv, Ukraine

Leonid Rudenko, DSc, professor, full member of the Ukrainian National Academy of Sciences, senior advisor and honorary director of the Geographical Institute of the Ukrainian National Academy of Sciences; Kyiv, Ukraine

Halyna Shchuka, DSc, professor, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Geography and Tourism; Berehove, Ukraine

Pál Péter Szabó, PhD, habilitated associate professor, head of department, Eötvös Loránd University, Department of Regional Sciences; Budapest, Hungary

TARTALOM / ЗМІСТ / CONTENT

1. KÖTET / TOM 1 / VOLUME 1

ELŐSZÓ	23
ПЕРЕДМОВА.....	24
PREFACE	25
ПЕРЕДМОВА.....	26
ELŐSZÓ	27
PREFACE	28
<i>Plenáris előadások / Пленарні доповіді / Plenary Presentations</i>	<i>29</i>
Маруняк Є. О.: РЕГІОНАЛЬНА НЕРІВНІСТЬ ТА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА: ПОШУК БАЛАНСУ	31
Мезенцев К. – Проватар Н.: НЕОДНОЗНАЧНІ ПРИМІСЬКІ ПРОСТОРИ: РОЗШИРЕННЯ ЧИ ЗВУЖЕННЯ ПОВСЯКДЕННИХ ПРАКТИК?	41
Руденко Л. Г. – Дронова О. Л.: ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: НАПРЯМКИ ВПРОВАДЖЕННЯ І ЗАВДАННЯ ГЕОГРАФІЇ	47
<i>Népesség- és társadalomföldrajz / Географія населення та соціальна географія / Population and Social Geography</i>	<i>53</i>
Bagdi, Róbert: ETHNIC MINORITIES AND THEIR LANGUAGE IN HUNGARIAN COUNTY SEATS – THE CENSUS OF 2011	55
Berki, Márton – Sivadó, Brigitta: SECULARIZATION OR A RELIGIOUS REVIVAL? – RELIGIOSITY IN DUNAÚJVÁROS AND KAZINCBARCIKA DURING AND AFTER SOCIALISM.....	65
Dancs György: DEMOGRÁFIAI HELYZETKÉP ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON AZ 1831-ES KOLERA-JÁRVÁNY IDEJÉN.....	73

<i>Дністрянський М. С.:</i> ОСНОВНІ ЕТАПИ ЗАСЕЛЕННЯ ГИРСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ.....	83
<i>Dusek Tamás:</i> AZ OKOSVÁROSOK KOMPLEX MUTATÓSZÁMAINAK TARTALMI ÉS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI.....	91
<i>Egri Zoltán – Uzzoli Annamária:</i> AZ EGÉSZSÉGEGYENLŐTLENSÉGEK NÉHÁNY ÖSSZEFÜGGÉSE A TÁRSADALMI-GAZDASÁGI EGYENLŐTLENSÉGEKKEL MAGYARORSZÁGON.....	99
<i>Fabula, Szabolcs – Ilcsikné Makra, Zsófia – Pál, Viktor – Lados, Gábor – Boros, Lajos:</i> MIGRATION INTENTIONS AND MOTIVES OF HEALTH WORKERS AND MEDICAL STUDENTS – A COUNTRY CASE STUDY FROM HUNGARY	107
<i>Гукалова І. В.:</i> ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ КОНТЕКСТ ОСМИСЛЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ	115
<i>Гаврилюк О.:</i> СОЦІАЛЬНА НЕРІВНІСТЬ У РАДЯНСЬКОМУ РОЗПОДІЛІ ЖИТЛА – ВІД СТАЛІНІЗМУ ДО РОЗВИНЕНОГО СОЦІАЛІЗМУ. РЕЗУЛЬТАТИ ПОЛЬОВОЇ РОБОТИ У МІСТІ ДНІПРО [ЕКС ДНІПРОПЕТРОВСЬК], УКРАЇНА	123
<i>Лейберюк О. М.:</i> МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОСТОРОВИХ БАЗ ДАНИХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК НАСЕЛЕННЯ.....	133
<i>Molnár D. István:</i> A KÖZIGAZGATÁSI TÉRFELOSZTÁS VÁLTOZÁSAI KÁRPÁTALJÁN UKRAJNA FÜGGETLENNÉ VÁLÁSÁT KÖVETŐEN.....	139
<i>Molnár József:</i> MÓDSZEREK A NÉPESSÉG ELHELYEZKEDÉSE, ILLETVE A NÉPSŰRŰSÉG TÉRKÉPI ÁBRÁZOLÁSÁRA – KÁRPÁTALJA PÉLDÁJÁN.....	147
<i>Obádovics Csilla:</i> NÉPESEDÉSI FOLYAMATOK KÜLÖNBSEGEI A KÁRPÁT-MEDENCE NÉHÁNY ORSZÁGÁBAN	157
<i>Patkós Csaba – Tóth Antal:</i> MAGYAR FIATALOK MIGRÁCIÓJA EMPIRIKUS KUTATÁSOK TÜKRÉBEN	167

Підгрушній Г. П. – Сікорська Л. Б.: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ МІСТ УКРАЇНИ	177
Поливач К. А.: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО КАРКАСУ УКРАЇНИ	185
Пугач С. О. – Мезенцев К. В.: ПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	193
Rigóczki Csaba: A VÁROSI OTTHON-ATTITÚD VIZSGÁLATA	201
Siskáné Szilasi Beáta – Halász Levente: A KELET- ÉS KÖZÉP-EURÓPAI GAZDASÁGI ALAPÚ KIVÁNDORLÁS MINT ÉLETSTRATÉGIA – A SZUBJEKTÍV JÓL-LÉT SZINTJEI KÜLFÖLDÖN.....	211
Tolnai Gábor: KELET-KÖZÉP-EURÓPAI FŐVÁROSOK VÍZPARTI MEGÚJULÁSA BUDAPEST, BELGRÁD ÉS KIJEV PÉLDÁJÁN	221
Tuza Benedek: BELSŐ-ERZSÉBETVÁROS TÁRSADALMI KONFLIKTUSAI	231
Veselicz Adél: A LEADER HELYI AKCIÓCSOPORTOK MŰKÖDÉSÉNEK VIZSGÁLATA TERÜLETI EGYENLŐTLENSÉGI INDEXEK SEGÍTSÉGÉVEL.....	241
Вірван О. О.: ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ ДЕПУТАТСЬКИХ КОРПУСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ БЕРЕГІВСЬКОГО РАЙОНУ	251
<i>Régiók és határok / Региони та кордони / Regions and Borders.....</i>	257
Bodó, Pál Bence: EXTERNAL DEBT ACCUMULATION IN KYRGYZSTAN.....	259
Cserniczkó István: HOL A HATÁR, AVAGY MEDDIG TART EGY NYELVTERÜLET? EGY DIALEKTUSKONTINUUM ÖNÁLLÓ NYELVEKRE OSZTÁSÁNAK PROBLÉMÁI.....	269
Elekes Tibor – Szilágyi Ferenc: A HABSBERG BIRODALOM TÉRSZERVEZÉSI KÍSÉRLETEI DÉLKELET-ERDÉLYBEN	279

Hajdú Zoltán: TÉRKÖZÖSSÉGI, ÉRDEKKÖZÖSSÉGI, „SORS-KÖZÖSSÉGI” ÁLLAMCSOPORTOK FORMÁLÓDÁSA AZ EURÓPAI UNIÓ KELETI TÉRSÉGÉBEN.....	289
Kozma, Dorottya Edina: COMPOSITE SUSTAINABLE DEVELOPMENT INDICATORS IN CASE OF 28 EUROPEAN UNION MEMBER STATES.....	299
Кравцова І. В.: ГЕОГРАФІЧНИЙ ФЕНОМЕН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ	309
Szabó Pál: FOGYASZTÁSFÖLDRAJZI DIMENZIÓK A POSZT-SZOCIALISTA TÉRSÉGBEN	317
Склярська О. І.: ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ У ПРИКОРДОННИХ ЕТНІЧНО НЕОДНОРІДНИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ.....	327
<i>Nemzeti kisebbségek által lakott térségek társadalmi és gazdasági pozíciói Kelet- és Közép-Európában / Соціальні та економічні позиції регіонів із компактним проживанням національних меншин у Східній та Центральній Європі / Social and Economic Positions of the Regions Inhabited with Ethnic Minorities in Central and Eastern-Europe</i>	335
Körmöczi Gábor: A NÉPI KULTÚRA TÁMOGATÁSPOLITIKÁJÁNAK TERÜLETI ASPEKTUSAI MAGYARORSZÁGON ÉS ROMÁNIÁBAN A CSÓRI SÁNDOR ALAP FINANSZÍROZÁSAINAK TÜKRÉBEN	337
Linc Annamária: A MAGYAR–UKRÁN HATÁRON ÁTNYÚLÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSEK LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI.....	347
Samu István – Kulcsár László: ÖSSZENŐ, AMI ÖSSZETARTOZIK. A TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI KAPCSOLATOK REKONSTRUKCIÓJA KÉT IPOLY MENTI FALUBAN A FOLYÓ SZEMKÖZTI OLDALÁN	355
Szalkai Gábor: SZIMBOLIKUS HARCOK A KÁRPÁTOK ÁTJÁRÓIBAN.....	365
Tőzsér Anett: A MAGYAR TURIZMUS KÁRPÁT-MEDENCEI SZINTŰ KITERJESZTÉSÉNEK INDOKOLTSÁGA ÉS LEHETŐSÉGEI.....	373

2. KÖTET / TOM 2 / VOLUME 2

<i>Turizmus / Туризм / Tourism</i>	407
Алієв В. В.: СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	409
Аріон О. В. – Бричук М. С.: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МИС- ЛИВСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	415
Чернишова Т. М.: SWOT-АНАЛІЗ ТА СТРАТЕГІЧНІ АЛЬ- ТЕРНАТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	425
Elekes Tibor – Kápolnási Zsolt: AZ AGYAGFALVA EMLÉK- HÁZ IDEGENFORGALMI JELENTŐSÉGE, OKTATÁ- SI-NEVELÉSI LEHETŐSÉGEI.....	431
Gyuricza László – Szabó Balázs Attila: A MAGYARORSZÁ- GI SKANZENEK IDEGENFORGALMI SZEMPONTÚ VIZSGÁLATA.....	437
Kalmárné Rimóczi Csilla – Bakos Róbertné: AZ ONLINE KOM- MUNIKÁCIÓ JELENTŐSÉGE AZ UTAZÁSI DÖNTÉ- SEKBEN.....	447
Калмикова І. С. – Меліх О. О. – Меліх Т. Г.: СОЦІАЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ТА ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ.....	457
Kampó Ildikó: AZ EU-S TURISZTIKAI FEJLESZTÉ- SI PROGRAMOK MEGJELENÉSE KÁRPÁTALJA HEGYVIDÉKI TERÜLETEIN.....	465
Kátay Ákos: A GLOBÁLIS SZÁLLODAVÁLLALATOK TER- JESZKEDÉSI AKTIVITÁSA ÉSZTORSZÁG, LETT- ORSZÁG, LITVÁNIA, BELARUSZ, UKRAJNA ÉS MOLDOVA FŐVÁROSAIBAN.....	475
Kóródi, Márta – Mondok, Anita – Szabó, Attila: THE AWARE- NESS AND ACCEPTANCE OF THE TOURISM BRAND “HEART OF THE HUNGARIAN GREAT PLAIN” AND ITS ATTRACTIONS.....	485
Lontai-Szilágyi Zsuzsanna – Oláh Natália – Tóth Nikoletta Marian- na – Gönczy Sándor: KERESLETELEMZÉS A MAGYAR- ORSZÁGRÓL A KÁRPÁTALJAI BEREKVIDÉKRE ÉRKEZŐ TURISTÁK KÖRÉBEN.....	495

<i>Máltesics Péter – Varjas János: AZ INTERAKTÍV TANULÁS ÖSVÉNYEIN. HAZAI ÉS NEMZETKÖZI GEOPARKOK OKTATÁSI MEGOLDÁSAI.....</i>	505
<i>Машіка Г. В.: АТРАКЦІЯ ЯК ДОМІНУЮЧА СКЛАДОВА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ</i>	515
<i>Mátyás Szabolcs – Tokodi Panna: A TURIZMUSBIZTONSÁG EGYES ÖSSZETEVŐINEK VIZSGÁLATA A VISEGRÁDI ORSZÁGOKBAN</i>	523
<i>Меліх О. О. – Калмикова І. С. – Меліх Т. Г.: НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРЕЗ СФЕРУ ТУРИЗМУ</i>	533
<i>Mondok, Anita – Szüle, Picabo Heder: ADULTS-ONLY HOTEL – A POTENTIAL SPECIALIZATION FOR SUCCESS?</i>	539
<i>Осінчук А. С.: ПРАВОВИЙ ДИСКУРС ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	549
<i>Пацюк В. С. – Герасімова С. В.: РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТІВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ.....</i>	557
<i>Papp Géza: A KÉZMŰVES TERMÉKEK IRÁNTI KERESLET KÁRPÁTALJA FESZTIVÁLJAIN</i>	565
<i>Sass Enikő – Berghauer Sándor: HELYZETKÉPAZ EGÁNEDE KÁRPÁTALJAI GAZDASÁGFEJLESZTÉSI PROGRAM TURIZMUSRA GYAKOROLT HATÁS AIRÓL</i>	575
<i>Sütő László – Baranyi Kinga – Baráz Csaba – Holló Sándor – Homoki Erika – Cs. Nagy Ádám – Gasztonyi Éva: A BÜKK-VIDÉK GEOPARK FÖLDTUDOMÁNYI ÉRTÉKEINEK ÉRTÉKELÉSE</i>	585
<i>Ситник О. І. – Хлевнюк О. Я. – Працьовитий М. М.: НЕПЕВНЕ МАЙБУТНЄ ЧИ ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ГАЙВОРОНСЬКОЇ ВУЗЬКОКОЛІЙКИ</i>	595
<i>Смирнов І. Г.: ВОЄННИЙ ТУРИЗМ: ГЕТЬМАН П. КОНАШЕВИЧ-САГАЙДАЧНИЙ ЯК ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ЛОГІСТ.....</i>	605
<i>Tarpai József: A KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖZÖSSÉG MEGMARADÁSÁT SZOLGÁLÓ KULTURÁLIS ÉS TURISZTIKAI FEJLESZTÉSEK AKTUÁLIS PÉLDÁI</i>	613

Уварова Г. Ш.: ФЕСТИВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ГЕОГРАФІЯ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ	621
Щука Г. П. – Сокол Т. Г.: МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В ТУРИЗМІ: ПОТРЕБИ ТА МОЖЛИВОСТІ	629
<i>Környezeti problémák / Проблеми довкілля / Environmental problems.....</i>	635
Apró Anna: SZEMPONTOK A FÉNYSZENNYEZÉS OKTA- TÁSÁHOZ A TANTERVI SZABÁLYOZÁS VONAT- KOZÁSÁBAN	637
Csoma Zoltán – Háger Krisztián – Csoma Zsuzsanna: A VÉRKE CSATORNA ÜLEDÉKÉNEK NEHÉZFÉM-SZENNYE- ZETTSÉGE	643
Dobó Marianna: A VÁLTOZÁSKEZELÉSI MÓDSZERTAN ALKALMAZÁSÁNAK PROBLEMATIKÁJA A VÉ- DELMI IGAZGATÁS TÉRSÉGI TERVEZÉSÉBEN	651
Hafenschner, Viktória Priscilla – Jankó, Ferenc: ENVIRON- MENTAL CONTROVERSY ON THE GABCIKOVO- NAGYMAROS WATER DAM, THE DANUBE RIVER. THE ASPECTS OF HUNGARIAN SCIENCE	659
Hardi Tamás – Hegyiné Bolla Katalin: A SZUBURBANIZÁ- CIÓ KÖRNYEZETÁTALAKÍTÓ SZEREPE A GYŐRI AGGLOMERÁCIÓBAN	667
Гінзула М. Я. – Смілик О. В. – Тесьолкіна Т. С.: АНАЛІТИ- КА СТРАТЕГІЧНИХ ДОКУМЕНТІВ МЕНЕДЖМЕН- ТУ ВОДНОГО СЕКТОРУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	675
Ігнатишин В. В. – Іжак Т. Й. – Ігнатишин М. Б.: МОНІТО- РИНГ ГЕОДИНАМІЧНОГО СТАНУ ЗАКАРПАТСЬ- КОГО ВНУТРІШНЬОГО ПРОГІНУ	683
Ігнатишин В. В. – Вербицький С. Т. – Ігнатишин А. В.: ГЕО- ФІЗИЧНІ ПОЛЯ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК З ЕКОЛОГІЧНО НЕ- БЕЗПЕЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ НА ЗАКАРПАТТІ.....	691
Kajati, György – Németh, Mercédesz: THE ROLE OF LOCAL PRODUCTS IN EDUCATION AND THE ERASMUS+ PROGRAM	699

<i>Kályko A. – Bászjuk T. – Cselle D. – Napcsák I.:</i> A POLISSZJAI-ALFÖLD FOLYÓINAK JELENLEGI ÁLLAPOTA ÉS KÖRNYEZETI PROBLÉMÁJA.....	707
<i>Лісовський С. А.:</i> РОЛЬ ГЕОГРАФІЇ У ВПРОВАДЖЕННІ ПРОЦЕДУРИ СЕО ПРИ РОЗРОБЦІ ПЛАНІВ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	713
<i>Solymos Karolina – Csoma Zoltán:</i> AKÁRPÁTALJAI-ALFÖLD TALAJAI FELVEHETŐ MIKROELEM-TARTALMÁNAK ÉS -ELLÁTOTTSÁGÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATA ELTÉRŐ HATÁSMECHANIZMUSÚ KIVONÓSZEREKBEN.....	723
<i>Vince Tímea – Csoma Zoltán – Molnár D. István – Gönczy Sándor:</i> A FELSZÍNI VIZEK NEHÉZFÉM-TARTALMÁNAK VIZSGÁLATA A NAGYMUZSALYI ARANYBÁNYA MEDDŐINEK KÖRNYEZETÉBEN	731

DEMOGRÁFIAI HELYZETKÉP ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON AZ 1831-ES KOLERAJÁRVÁNY IDEJÉN

Dancs György

*II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
dancsgyuri@gmail.com*

Abstract

THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN NORTH-EAST HUNGARY
AT THE TIME OF THE CHOLERA EPIDEMIC IN 1831

Dancs, György

The cholera epidemic of 1831 had severe social and economic consequences in Hungary. The outbreak first appeared in the northeast of the country, spreading from the Galician border to its internal areas. Deficiencies in disease control among the population were responsible for nearly half a million infected people and a quarter million deaths. From the beginning of the 19th century, population censuses, which could provide accurate data, are not available in Hungary. There was no census between 1787 and 1870, and numerous attempts were made to reconstruct the demographic situation in order to fill the shortcomings of this long period. By examining these works together with the reports concerning the number of the population and the spread of the disease submitted to the Royal Council of Governors at the time of the first cholera epidemic, I would like to introduce the conditions of the spread of the disease, the changes in population ratios, the local conditions of morbidity, mortality, and lethality, with a special attention to Ung, Bereg, Ugocsa, and Máramaros counties. I also aim at comparing the data with similar regional and national data.

Keywords: *cholera, epidemic, 1831, demography, North-East Hungary, morbidity, mortality, lethality*

1. Bevezetés

Magyarországot az 1831-es első kolerajárvány előtt is számos járványos megbetegedés sújtotta, melyeknek jelentős hatása volt az ország demográfiai helyzetére. Mivel a népszámlások hosszú időszakon keresztül elmaradtak, ezért átfogó alapanyag hiányában a demográfiai helyzet rekonstruálása történetírói-demográfusi feladat lett. Ezzel a munkával be szeretném mutatni a járvánnyal elsőként szembesülő északkeleti ország részben – különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyékben – a betegség terjedésének körülményeit és annak összetett demográfiai hatását: a lakosságszám és a halálozás arányainak változásait, a morbiditást, a mortalitást és a letalitást viszonyait, illetve összehasonlítását a különböző országok viszonyokkal.

2. Népesedés és járványtörténet

Ugyan 1805-ben, 1820-ban, 1838-ban, 1850-ben és 1857-ben is voltak népösszeírások, azonban 1870-ig nem volt teljes körű népszámlálás. A népességszámok erre az időszakra vonatkozólag mindezért nem tényyszerűek. A Magyar Királyság népessége Horvátország nélkül 8 millió fő az 1787-es

népszámlálás alapján. Nagy Lajos az általunk vizsgált időszakban kb. 8,7 milliós népességszámról számolt be, amelyet a legtöbb esetben elfogadnak (Hablicsek 1991). Lukács Ágnes korrekciója ezt 8,4 millióra módosította (Lukács 1966). Nagy Lajos számításai szerint Ung 108 619 fő és Bereg vármegye 110 049 fős lakosságszámmal rendelkezett. Máramaros 160 035 fő, Ugocsa 43 669 fő és Szatmár vármegye lakossága 225 608 fő volt (Nagy 1828). A járvány történetének feltárását számos munka taglalja. A szakirodalom egyik része rövid, többnyire vázlatos országos áttekintést tartalmaz, a másik része viszont általánosan nagyon szűk térben és időben, többségében kevés forrásból merít. Nagy, átfogó monográfia mostanáig sem született. Demográfiai kutatások terén a korszakra és járványra vonatkozólag számos szakszerű kísérlet történt. A teljes bibliográfiát ebben az esetben is nehéz lenne felsorolni. Mindenképp kiemelendők *Magda Pál*, *Ludovicus Nagy (Nagy Lajos)*, *Thirring Gusztáv*, *Fényes Elek*, *Lukács Ágnes* demográfiai, *Schultheisz Emil*, *Rigler Gusztáv*, *Faragó Tamás*, *Lukács Ágnes* járványtörténeti munkái.

A vizsgálatokhoz a fő források alapvető részét a hivatali iratok képezték. A járvány alatt álló területeket körzetekre osztották, amelyekből a benne tartózkodó orvosi biztosnak jelentenie kellett a betegeket és az elhunytakat a kiadott a rendelkezések szerint a vármegyei koleraválasztmányának, a királyi biztosnak és királyi biztos mellett tevékenykedő orvosnak. Előfordulhatott, hogy nem vagy nem megfelelően lettek a kolerás betegek, illetve elhunytak adatai rögzítve, illetve a szükséges helyekre elküldve. A járvány idején közfeladatokat ellátó személyek túlnyomó többsége nem volt képzett szakember. A fontos beosztásokat a társadalmi pozíció és a származás szerint kapták, így sok esetben nem tudták megfelelően ellátni a feladataikat. Ez a jelenség nemcsak az általunk vizsgált területre, hanem országos szinten és a központi hivatalok esetében is jellemző. A betegség tünetei és lefolyása nem volt széles körben ismert, ezért előfordulhatott, hogy a betegséget nem kolerának diagnosztizálták, vagy fordítva, akkor is annak vélték, ha nem az volt. A jelentéseket egységes táblázatok alapján kellett elkészíteni, mégis gyakran előfordult, hogy nem felelt meg az elvárásnak. Az adatokat aztán országos szinten is összesítették, ezeket pedig a járvány elleni küzdelem szerveinek és vezetőinek is rendszeresen kiküldték. A 18. század végén és a 19. század elején már kialakult a felsőbb hatóságok nyomására az írásos ügyintézés, de nem volt általános a térségben. Ennek az oka egyrészt, hogy a 18. század végéig az Ungtól Máramarosig tartó terület nem tartozott a török uralom alá, és az itt többségben élő görögkatolikusokat nem érintette a rekatolizációs nyomás, másrészt a világi és egyházi főméltóságok sem kényszerítették erre az itt élő-

ket különösebben (Faragó 2008). Rendkívül töredékes és hiányos a forrás- és ismeretanyag, amelyből a járványt és az általa okozott helyzetet rekonstruálni lehet. A járványos betegség leküzdésében különösen fontos szerepe volt a közegészségügyi intézményrendszernek. Az északkeleti régió elmaradottságát leginkább az orvosokkal való ellátottsága jelzi. A felvidéki vármegyék esetében számos helyen megjegyezték, hogy orvosokkal nem megfelelően ellátott terület. Árva, Liptó, Máramaros, Ung és Ugocsa vármegyék helyzetéről leírják, hogy a 19. század elején nem sokat változott a 18. század végi állapotokhoz képest (Simon 2013). Máramaros vármegyében 2 főorvos és 1 kamarai orvos volt, nem élt orvosdoktor, sebészek közül 5 járási és 9 kamarai seborvosként dolgozott, illetve 4 gyakorló sebész működött. A járványt követően valamelyest javult a helyzet. 1840-ben Bugát Pál és Flór Ferenc szerkesztésében megjelent *Magyarországi orvosrend névsora* arról tanúskodik, hogy az országban 562 orvosdoktor és 1 055 sebész működött. Fényes Elek összeírása szerint 1846-ra az ország lakossága kb. 13 millió fő (Fényes 1847), így kb. 8 000 főre jutott egy orvos vagy sebész, illetve 23 000 főre egy orvosdoktor és 12 000 főre egy sebész. Ez európai viszonylatban igen alacsony arány, ugyanis Ausztriában 5 805 főre, Bajorországban 1 734 főre, Poroszországban 6 415 főre jutott egy seborvos ebben az időszakban. Ekkor Ugocsában 1 orvosdoktor és 3 sebész, Ung vármegyében 3 orvosdoktor és 8 sebész tevékenykedett, amely nemcsak alacsony számával, hanem a lakossági arányokhoz mérten is csekélynek bizonyult (Bugát–Flór 1840). Máramaros vármegyében a járvány orvosi és a nem orvosi jelentéseinek összehasonlításában azt tapasztalható, hogy utóbbiak sokkal kevésbé (az esetek 40%-ban) merték kolerában elhunyni nyilvánítani a halottakat, az esetek közel felénél pedig csak koleragyánusnak látták, vagyis rendkívül bizonytalanok voltak a halálesetek megállapításánál (Faragó 2005). A hiányosság a megbetegedettek adatainak a jelentésekor még jelentősebb. A halottak számában a jelentés készítői biztosak voltak, de abban már nem, hogy hányan voltak betegek, és közülük pontosan hányan kolerában. Ezek a jelentések a hitelességüket illetően így kétségesek.

3. A kolerajárvány terjedése és a betegséggel sújtott területek, helységek

A járványról, annak következményeiről szóló vizsgálatokat az ország különböző területi és közigazgatási kereteihez igazodóan végezték el a korábbiakban. A népességszám kalkulált adatai is eltérőek, elsősorban attól függően, hogy a Magyar Királyság mely területéhez viszonyították. A lehetőségek szerint felmerülhet a négy törvénykezési terület (a Dunáninnyi,

a Dunántúli, a Tiszáninneri és a Tiszántúli kerület) mint nagyobb területi régiók vizsgálata. Kisebb területi egységként pedig kézenfekvőek a vármegyék. A királyi biztosi körzetek a kerületeknél tagoltabb és a megyéknél összevontabb csoportosítás, így alkalmasabb lehet a járvány jellemzőinek bemutatására. A királyi biztosi körzetek között óriási lakosságszámú eltérések mutatkoztak. Lukács Ágnes bár vizsgálta a körzeteket is, rámutatott, hogy akkor lennének igazán relevánsak ezek az adatok, ha a körzetek mint különleges igazgatási területek a járvány végéig fennálltak volna, azonban 1831. szeptember-október folyamán megszüntették azokat. Megállapította, hogy a 20 magyarországi királyi biztosi körzet a lakosság és az elhunytak számainak tekintetében is hasonlóak voltak a 20 galíciai körzethez.

Az északkeleti vármegyék a galíciai határ miatt és mint a járvánnyal elsőként találkozó területként voltak fontosak. Az Ugocsa, Szatmár és Máramaros vármegyéket összefogó 16-os számú körzet királyi biztosa Perényi Zsigmond volt, amelynek a központja Nagybánya és Szatmárnémeti volt. Ung és Bereg vármegyék alkották a 15-ös számú királyi biztosi körzetet, élén Szerencsy Istvánnal. A galíciai átterjedés miatt ezeket a vármegyéket, közülük is elsősorban Máramarost illették vádakkal mint a járvány fő terjesztőjét. A kutatásom során elsősorban ezeket a vármegyéket vizsgáltam.

A vármegyék számára kötelezően előírt jelentéseket a helytartótanács rendszeresen összesítette 1831–1832 folyamán. Összesen 36 teljes országos jelentés készült, a többiben nem volt benne minden vármegye és helység. A jelentésekben egy-egy vármegyénél időnként az előzővel azonos adatok szerepelnek. Ez egyrészt magyarázható azzal, hogy a vármegyében nem változott a helyzet, másrészt azzal is, hogy az összesítés elkészültéig nem érkezett új információ a területről. Máramaros vármegye esetében szinte példa nélküli, hogy az összes jelentés alapján mindössze csak öt különböző adat szerepel (Linzbauer 1861). A helytartótanács által elkészített zárójelentés (*Generalis Conspectus*) 1832. szeptember 4-én lett közzétéve. A járvány megszűnésének időpontja a jelentés alapján sem egyértelmű, szerepel 1832. február 14. és 1832. február 22. is, az utolsó táblázatos kimutatás pedig 1832. április 9-én készült. A vármegyék jelentéseiből – ha nem is teljesen pontosak – számos következtetést vonhatunk le a járvány időbeli és térbeli terjedéséről, a megbetegedések és halálozások arányszámairól.

A betegség Magyarországon való terjedésének útvonala a járvány megjelenésének időpontjainak országos alakulásával összevethető. Kijelenthető, hogy a magyarországi területeken a járvány északkeletről délnyugat irányában terjedt. A betegség terjedésének a sebességével kapcsolatban azt állapította meg Georg Sticker, hogy amikor a Felső-Tisza mentén kitért a

járvány, akkor valójában már szinte az egész országban el volt terjedve. Elsőként az északkeleti, tiszántúli területeken jelentkezett a betegség. Rigler Gusztáv rendszerezésében a betegség megjelenését és a járvány kialakulásának idejét külön veszi, ezért a járvány kezdeti időszakai általánosan hosszúak. Azt láthatjuk, hogy a megjelenési időszakok minél későbbiek, annál hamarabb történik meg a járvány elmúlása (Rigler 1914). Elsőként az országban Ugocsában jelentkezett hivatalosan a betegség 1831. június 13-án, ezután Szatmárban és Szabolcsban (június 23.), majd Borsod (június 24.), Zemplén (június 26.), Sáros (június 28.), Bereg (július 1.), Ung (július 3.) következett. Máramarosban Ugocsához képest négy héttel később, csak július 6-án jelentették a járvány kitörését. A máramarosi járványkezdetről szóló feltevés ezért nem állja meg a helyét, ugyanis a betegség ugocsai jelentkezésétől számítva 24 nappal később történt. A betegség jelentkezésének esetleges eltitkolását a vármegyei vezetés részéről járványveszély okozta terhek miatti félelmek indokolhatták.

Az 1832 májusában elkészített zárójelentés alapján a járványban érintett helységek száma országos szinten 4 806 település. Bereg vármegyében 87, Ung vármegyében 91, így a 15-ös körzetben összesen 178 helység (országos adat 3,7%-a). Máramarosban 79, Ugocsában 19, Szatmárban 51 helység volt járvány által sújtva, így a 16-os körzetben összesen 149 helység volt érintett (országos adat 3,1%-a).

Rigler adatai arról tanúskodnak, hogy 1831–1832 folyamán a kolera mind a 63 vármegyében megjelent és 4 455 községet érintett. A megbetegedettek számát 536 500 főre becsülte, ezek közül elhunyt 298 900 fő (Rigler 1914). Az érintett települések számát illetően is a különböző szakirodalomban jelentős eltérések mutatkoznak. Az 1830-as országos összeírás 11 074 helységet és 42 szabad királyi várost sorol fel összesen, míg Nagy 14 575 helységet és 43 szabad királyi várost. A Lukács Ágnes által vizsgált területen 4 923 település volt sújtva a betegségtől az összesítő jelentés szerint, azonban nem tudta tisztázni ezt milyen adathoz tudná viszonyítani. Galícia 6 415 helységéből 3 008-ban tört ki a járvány, amely több mint 46%-os arány. Az elemzéséből kiderült, hogy a nagyobb települések jobban érintettek voltak. Hasonló viszonyokat feltételeztek Magyarországon is. Rigler vizsgálata kimutatott közel 70 községet, amelyek között nem volt egyetlen halálos áldozata sem a megbetegedéseknek. Ezek között a Duna jobb partján 8 község és 138 megbetegedett, a Duna bal partján 321 község és 200 kolerában megbetegedettet regisztráltak, a Duna-Tisza közben 10 olyan település volt, ahol nem volt halálos eset, és itt 41 beteget regisztráltak. A Tisza jobb és bal partján ezek a számok szerényebbek 2, illetve 4 községgel, 12 és 16 megbetegedettel. A Tisza és Maros között 15 érintett településen

összesen 188 kolerás beteg volt, akik közül egy sem halt meg. A 70 településen összesen így 595 beteg volt, akik meggyógyultak. 227 községben azonban minden regisztrált beteg elhunyt, összesen 7 153 fő (Rigler 1914). A megfertőzött helységek számának változásaiból kitűnik, hogy minden északkeleti vármegyében a mortalitás növekedésének legnagyobb értéke 1831. szeptember folyamán volt, utána visszaesés tapasztalható. Máramaros és Szatmár esetében valószínűleg a jelentések leadásának hiányosságai miatt 1832 elején a fertőzött helységek száma a jelentések alapján még ismét emelkedett.

A lakosság arányszámaihoz képest a legmagasabb betegszámokkal rendelkező községek között Bereg vármegyében Nagylucska összesen 1 676 lélekszámmal rendelkezett, amelyből 225 fő betegedett meg, közülük 87 fő hunyt el. A megbetegedettek arányszáma itt így 134‰, a halálozásoké pedig 51‰. Ung vármegyében Osztró községben 290 főből 106 betegedett meg (365‰), 49 fő hunyt el (168‰). Máramarosban Keselymezőn betegedtek meg a vármegyéből a legtöbben: 1 170 lakosból 465 megbetegedett (397‰), 82 fő hunyt el (70‰).

A legkevesebb beteg a lakosságszámhoz képest Bereg vármegyében Nagydobronyban volt, ahol 1 785 főből mindössze 1 betegedett meg, aki bele is halt a betegségébe. Ung vármegyében Bés községben 769 főből szintén csak 1 betegedett meg, illetve hunyt el. Máramarosban Felsőróna település 1 145 fős lakosságából csupán 1 ember betegedett meg, aki meggyógyult. Ugocsában Verécze 435 fős lakosságából szintén csupán csak 1 betegedett meg, aki meggyógyult (Rigler 1914).

A kolerajárvány jelentősen hátráltatta a községek létszámának későbbi növekedését is, melyek annak elmúlását követő években még így is gyarapodtak. Ennek egyik oka lehet a természetes népszaporulat, de a népességmozgás is. Thirring Gusztáv adatai alapján Beregszász 1830-ban 3 184 fővel rendelkezett, míg 1857-ben már 3 801 fővel, Ungvár 6 631 főről 8 537 főre gyarapodott, Munkács pedig ugyanebben az időszakban 4 001 főről 7 385 főre (Thirring 1911).

4. A járvány demográfiai következményei.

A mortalitás, letalitás és morbiditás országos és regionális viszonyai

Egy járványos betegség a népességre gyakorolt közvetlen következményeit a demográfia leginkább a mortalitás, a morbiditás és a letalitás arányszámaival tudja leírni. A morbiditás azt mutatja, hogy a betegségben a lakosságszámhoz viszonyítva hányan betegedtek meg. A mortalitás a betegségben

elhunytak arányát jelenti. A letalitás pedig a morbiditás és a mortalitás egymáshoz viszonyított aránya, a megbetegedettek közül milyen arányban hunytak el, vagyis a betegség veszélyességét jelzi.

A megbetegedettek összlétszáma a helytartótanácsi jelentések alapján az ország teljes területére 538 339 fő, ebből Bereg 1 301 fő, Ung 4 670 fő, így a 15-ös körzetben összesen 5 971 fő betegedett meg, amely az országos megbetegedés 1,1%-a; Máramaros 1 328 fő, Ugocsa 170 fő, Szatmár 1 838 fő, így a 16-os körzetben összesen 3 336 fő betegedett meg kolerában, amely az országos szint 0,6%-a.

A kolerában elhunytak összlétszáma a jelentések alapján 238 641 fő, ebből Bereg 680, Ung 1 877, így a 15-ös körzetben összesen 2 557 fő halt meg, amely az országos megbetegedés 1%-a; Máramaros 468 fő, Ugocsa 110 fő, Szatmár 866 fő, így a 16-os körzetben összesen 1 444 fő halt meg kolerában, amely 0,6%-a a teljes országos halálozásnak. Az adatok hitelessége itt is megkérdőjelezhető. Máramarosban Anderko Péter görögkatolikus vikárius a papok leadott adatai alapján 1 010 kolerában elhunyt görögkatolikusról számolt be, megjegyezve, hogy 15 római katolikus és 39 zsidó halotról is tudott, de ebben az adatban nem szerepel. A jelentésben eközben csak 468 fő szerepelt (Faragó 2005).

A megbetegedések számát Horvátország és a Katonai Határőrvidék nélküli Magyarországra Lukács Ágnes 421 486-ra módosította, amely több mint 100 ezer fővel kevesebb a hivatalos jelentéseknél. A megbetegedettek közé jelentősen több embert regisztrálhattak véleménye szerint, mint ami a valóság volt. A morbiditási arányszám a 15-ös királyi biztosi körzetben 2,59, a 16-osban pedig 0,63. Az országosan vett 5-ös morbiditási arány így az általunk vizsgált területen jelentősen az átlag alatt maradt.

A kolerajárvány lakosságszámhoz viszonyított mortalitási arányszámai területileg igen nagy különbségeket mutattak. Abauj (8,9), Nyitra (7,19), Zemplén (7,18), Sáros (0,59) és Pozsony (0,12) vármegyéket érintette a legsúlyosabban. A leginkább megkímélte Vas (0,01), Zala (0,03), Somogy (0,08), Krassó (0,09) és Ugocsa (0,28) vármegyéket (Lukács 1966). Az ország egyetlen törvényhatóságát sem kerülte el teljesen a járvány. Lukács Ágnes kutatásai szerint Magyarország területén a kolerában elhunyt betegek száma 236 032 volt. A 2,80-as mortalitási arány az országot súlyosan érintette, egyes területeken pedig katasztrofális méreteket öltött. Nem véletlen, hogy pont azokban az északi vármegyékben volt a legsúlyosabb a helyzet, ahol végül a lakosság türelmetlensége felkeléshez vezetett. A 15-ös körzet mortalitása 1,45, míg a 16-os körzeté 0,35, ezek az arányok messze elmaradnak az országos átlagtól.

Magyarországon Máday Lajos adatai alapján az 1828–1830-as években 40,7‰ átlagosan a halálozási arányszám, amely Európában igencsak magasnak számított (Ausztria örökös tartományjaiban ez 30,3‰). 1831-ben a mai Magyarország területén ez az arány 74,7‰-re ugrott. Máday azt állapította meg, hogy a mai Magyarországnak megfelelő területen 1831-ben 133 ezer emberrel több halt meg, mint az előző években átlagosan (Máday 1983). Ez a mortalitás nagyon magas, pl. Norvégiánál háromszor magasabb.

A kolerába esett betegek 44%-a hunyt el, ilyen letalitási arányszámok tapasztalhatóak Európa más területein is. Ugocsa vármegye letalitási arányszáma igencsak magasnak mondható a maga 64,7%-val, míg Szatmár 42,8%, Máramaros 35,3%, így a körzet 40,9 %-os aránya az országos átlag közelében, némileg az alatt volt. Bereg 52,2% és Ung 47,9%-os letalitási arányszámai nem kiugróan magasak, de némileg az országos átlag fölött találhatók.

5. Összefoglalás, következtetések

Az 1831-es kolerajárvány Magyarországon rendkívül nagy méreteket öltött. Az ország egész területe megfertőződött. A betegség terjedésének időbeli és térbeli megjelenései arra engednek következtetni, hogy az ország területére északkeleti irányból, valószínűleg Galíciából érkezett. Ezért leginkább az ország felvidéki, északkelet-felvidéki területét okolták mint a kórokozó terjesztőjét. Különleges területi egységként Ung, Bereg egy királyi biztosi körzetet, illetve Máramaros, Ugocsa és Szatmár szintén egy különálló körzetet alkotott. A két körzet kolerás betegeinek a száma az ország összes kolerás betegének csupán 1,7%-a, a kolerában meghaltaknak 1,6%-a (Lukács 1966). A mortalitási arányok a térségben pedig az országos átlag (2,8‰) alatt maradtak. A megbetegedések, a halálozások jelentése körül számos probléma adódott, amely a vizsgálat pontosságára is rányomja a bélyegét. Lukács Ágnes a vármegyei jelentések és központi statisztikák vizsgálatánál jelentősen alacsonyabb számokkal kalkulált úgy a megbetegedettek, mint az elhunytak tekintetében. Ugyanakkor az északkeleti régióban több helyről arról tanúskodnak a források, hogy alulértékelték a kolerás betegek, halottak arányait. A hiányzó adatok pótlását és a meglévők pontosítását még kutatói munkával javítani lehet. Bár a terület demográfiai képére jelentős negatív hatást gyakorolt, kimondhatjuk, hogy az északkeleti országrészben sokkal enyhébb lefolyása volt a járványnak az ország többi területéhez képest.

Irodalom

- Bugát P. – Flór F. 1840: Magyarországi orvosrend névsora 1840-re. Pest
- Faragó T. 2008: A járvány és a források egy történeti demográfus szemével (Adalékok a hagyományos demográfiai rendszer vizsgálatához). Levéltári Szemle, 58. 4. szám
- Faragó T. 2005: Humanitárius katasztrófák Máramaros vármegyében a középkortól az első világháborúig. In Faragó Tamás – Őri Péter (szerk.): A KSH NKI 2005. évi Történeti Demográfiai Évkönyve, KSH NKI, Budapest
- Fényes E. 1847: Magyarország leírása. Pest
- Hablicsek L. 1991: Halandósági táblák és népességi jellemzők becslése az 1820-as évekre. KSH NKI Történeti Demográfiai Füzetek
- Linzbauer X. F. 1861: Codex Sanitario Medicinalis Hungariae. III. kötet, Buda
- Lukács Á. 1966: Az 1831–32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. Orvostörténeti közlemények, no. 40, Budapest
- Mádai L. 1983: Kolerajárványok és az általános halandóság trendjei Európában a XIX. században. Demográfia, 26. szám
- Nagy L. 1828: Notitiae politico-geographico-statisticae in clyti Regni Hungariáe ípartiumque eidem adnexarum I. Budae
- Rigler G. előadása az EME szakosztályának 1914. november 14-én tartott ülésén
- Simon K. 2013: Sebészet és sebészek Magyarországon 1686–1848. Semmelweis Kiadó, Budapest
- Thirring G. 1911: Városaink népességének alakulása 1787-től 1910-ig. Városi Szemle 4/7–8.